

ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ - ΟΛΥΜΠΙΑ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΟΥΣΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΜΑΡΙΑ ΚΑΛΛΑΣ

7 Φεβρουαρίου | 20:00

Διδώ

Διονύσιος Λαυράγκας

Όπερα σε τέσσερις πράξεις - σε συναυλιακή μορφή

ΣΥΜΦΩΝΙΚΗ ΟΡΧΗΣΤΡΑ & ΧΟΡΩΔΙΑ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Μουσική διεύθυνση: **Βύρων Φιδετζής**

Μουσική προετοιμασία: **Δημήτρης Γιάκας, Μάριος Καζάς**

Διεύθυνση χορωδίας: **Σταύρος Μπερής**

Μουσική προετοιμασία χορωδίας: **Δημήτρης Βεζύρογλου**

Ερμηνεύουν: **Σοφία Κυανίδου, Αναστασία Ευδαίμων, Φίλιππος Μοδινός, Γιάννης Σελητσανιώτης,**

Χριστόφορος Σταμπόγλης, Χρήστος Ραμμόπουλος

Μουσικολογική επιμέλεια: **Βύρων Φιδετζής**

Με μια ματιά:

Ο Διονύσιος Λαυράγκας υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες συνθέτες και αρχιμουσικούς στην εκπνοή του 19ου και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Το έργο του σηματοδοτεί το μουσικό άνοιγμα της επανησιακής παράδοσης σε ευρύτερους ευρωπαϊκούς ορίζοντες και τη μετάβαση από την Επτανησιακή στην Εθνική σχολή της ελληνικής μουσικής. Επίσης υπήρξε ιδρυτής και διευθυντής του «Ελληνικού Μελοδράματος», του πρώτου συγκροτημένου οργανισμού λυρικής τέχνης στην Ελλάδα, που αν και ιδιωτική πρωτοβουλία, αναγνωρίζεται ιστορικά ως θεσμός πρόδρομος της Εθνικής Λυρικής Σκηνής.

Η **Διδώ** είναι λυρική τραγωδία σε τέσσερις πράξεις και γράφτηκε μεταξύ 1906 και 1909, σε κείμενο του Πολύβιου Δημητρακόπουλου (ή Πωλ Αρκάς, 1864-1922). Αντλεί το θέμα της από τον μύθο της *Διδούς και του Αινεία*. Αισθητικά κινείται ανάμεσα στον ιταλικό λυρισμό, το γαλλικό λυρικό δράμα και έναν ιδιότυπο αρχαϊσμό, εμποτισμένο με στοιχεία της ελληνικής μουσικής παράδοσης. Η υπόθεση της όπερας βασίζεται στον μύθο του Αινεία, βασιλιά των Δαρδάνων, συγγενή του Πριάμου και συμμάχου των Τρώων κατά τον Τρωικό Πόλεμο. Οι νικητές Αχαιοί θαύμασαν τη γενναιότητά του και τον τίμησαν, δίνοντάς του την ελευθερία του. Μετά την πτώση της Τροίας, ο Αινείας, με μια μικρή ομάδα συντρόφων του, περιπλανήθηκε στις θάλασσες και κατέφυγε στην Καρχηδόνα, όπου συνάντησε και ερωτεύτηκε τη βασίλισσα Διδώ. Όμως, το φλογερό τους πάθος δεν ευοδώθηκε, γιατί ο Αινείας προτίμησε αντί του έρωτα να υπακούσει στο βασιλικό του καθήκον, να απομακρυνθεί από την Καρχηδόνα και να συνεχίσει τις περιπλανήσεις του, σε αναζήτηση μόνιμης εγκατάστασης, μέχρι που τελικά έφθασε στο Λάτιο, όπου, σύμφωνα με τον μύθο, οι απόγονοί του ίδρυσαν τη Ρώμη.

Οι περιπλανήσεις του Αινεία περιγράφονται στην *Αινειάδα* του Ρωμαίου ποιητή Βιργιλίου, η οποία θεωρείται το λατινικό αντίστοιχο της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* του Ομήρου.

Ο Βύρων Φιδετζής γράφει για τη Διδώ:

Η λυρική τραγωδία **Διδώ** του Διονυσίου Λαυράγκα ανέβηκε για πρώτη φορά στο Δημοτικό Θέατρο Αθηνών, στις 10 Απριλίου 1909 (σύμφωνα με τα Απομνημονεύματα του συνθέτη, στις 19 Απριλίου), με διευθυντή ορχήστρας τον ίδιο. Πρωταγωνίστησαν οι αριστείς του τότε Ελληνικού Μελοδράματος: Διδώ: Ελένη Βλαχοπούλου, Άννα: Βικτωρία Θεοδωρίδου, Αινείας: Γιώργος Χατζηλουκάς, Αχάτης: Κώστας Βακαρέλλης, Ανθείς: Μιχάλης Βλαχόπουλος και Άγγελος (Κήρυξ)/Ασκάλης ο μετέπειτα συνθέτης Νίκος Χατζηποστόλου. Όπως γράφει ο βιογράφος και μαθητής του Λαυράγκα Γιώργος Ραυτόπουλος, η επιτυχία του έργου ήταν θριαμβευτική και σύσσωμος ο τύπος πανηγύρισε το καλλιτεχνικό αυτό γεγονός. Στην τρίτη παράσταση του έργου ήταν παρών ο Σπύρος Σαμάρας, ο οποίος κατέβηκε επιδεικτικά από το θεωρείο του και ασπάστηκε τον δημιουργό.

Η **Διδώ** παίχτηκε από το Ελληνικό Μελόδραμα και στο εξωτερικό (Κωνσταντινούπολη, Βράιλα, Οδησός). Επαναλήφθηκε στην Αθήνα το 1915 και αργότερα το 1930, στην Εκατονταετηρίδα της Εθνικής Παλιγγενεσίας, σημειώνοντας και πάλι μεγάλη επιτυχία, με πρωταγωνιστές τους Φωτεινή Σκαρामαγκά (Διδώ), Αντώνη Δελένδα (Αινείας), Γιάννη Αγγελόπουλο (Αχάτης) και Νίκο Χατζηποστόλου (Ανθέας). Το 1932 ανέβηκε στην Κέρκυρα και στο Αργοστόλι. Στην ιδιαίτερη πατρίδα του, ο Λαυράγκας ολοκλήρωσε τη σταδιοδρομία του ως αρχιμουσικός με την τελευταία παράσταση της **Διδούς** στο θερινό θέατρο Απόλλων, στις 30 Αυγούστου 1932.

Η Εθνική Λυρική Σκηνή, σε πανηγυρική συναυλία στις 2 Δεκεμβρίου 1950 αφιερωμένη στη μνήμη του συνθέτη, παρουσίασε δύο αποσπάσματα από τη **Διδώ** και ανέβασε ολόκληρο το έργο στις 2 Απριλίου 1952, με αρχιμουσικό τον Αντίοχο Ευαγγελάτο και πρωταγωνιστές τους Φωτεινή Σκαρामαγκά, Πόπη Τζαβάρα, Αντώνη Δελένδα, Πέτρο Τσουμπρή, Εμμανουήλ Δουμάνη και Γιώργο Ασφαριώτη. Η σκηνοθεσία ήταν του Ρενάτο Μόρντο, η σκηνογραφία του Γιώργου Βακαλό και η διδασκαλία της χορωδίας του Μιχάλη Βούρτση. Η πιο πρόσφατη εκτέλεση μέρους του έργου πραγματοποιήθηκε στις 14 Φεβρουαρίου 1992, όταν η ΕΛΣ παρουσίασε συναυλιακά στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών την περιτετμημένη Πρώτη Πράξη της **Διδούς**, σε διεύθυνση του Ηλία Βουδούρη και κύριους σολίστ τους Βαρβάρα Τσαμπαλή, Παύλο Ράπτη και Διονύση Τρούσα.

Για μια νέα παρουσίαση του έργου ήταν αναγκαίο να δημιουργηθεί νέα παρτιτούρα, σπαρτίτο και υλικό ορχήστρας, διότι οι αντίστοιχες υπάρχουσες πηγές είχαν πολλές διαφορές μεταξύ τους, τόσο στη μελωδική γραμμή, όσο και στην αρμονική κάλυψη. Η Φιλαρμόνια Ορχήστρα Αθηνών ήρθε σε συνεννόηση με το Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης του Ωδείου Αθηνών, όπου πριν από δύο περίπου χρόνια κατατέθηκε το αρχείο χειρόγραφων του συνθέτη. Με βάση τα χειρόγραφα της όπερας, που παραδόθηκαν από την έφορο του ΚΕΤΩΑ, Στέλλα Κουρμπανά, αλλά και αξιοποιώντας και άλλο αρχειακό υλικό που ήρθε στην προσοχή της, η Φιλαρμόνια προχώρησε με δική της δαπάνη και επιμέλεια, σε μια νέα σύγχρονη έκδοση του έργου. Τη μουσικολογική επιμέλεια ανέλαβε ο γράφων.

Αν και οι πρώτες μουσικές σπουδές του Λαυράγκα, αρχικά στην Κεφαλλονιά με δάσκαλο τον συνθέτη Νικόλαο Μεταξά-Τζανή (1825–1907) και κατόπιν στο Ωδείο San Pietro a Majella της Νάπολης, του έδωσαν έναν ιταλικού χαρακτήρα προσανατολισμό, οι μεταγενέστερες τετραετείς σπουδές του στο Ωδείο του Παρισιού καθόρισαν οριστικά την αισθητική και τη μουσική του σκέψη. Στη Γαλλία γνώρισε στην πράξη τη συμφωνική μουσική και τη μουσική δωματίου και απέκτησε τις πρώτες του επαγγελματικές εμπειρίες ως διευθυντής ορχήστρας. Όταν αναγκάστηκε να επιστρέψει στην Ελλάδα, πρωτίστως για οικογενειακούς λόγους, ήταν τεχνικά και αισθητικά πλήρως εξοπλισμένος ώστε να κυνηγήσει το ουτοπικό του όνειρο: να στήσει εκ του μηδενός συλλογικά καλλιτεχνικά εργαλεία, να διαπλάσει μονωδούς, να δημιουργήσει τεχνικές και διοικητικές υποδομές για το μελόδραμα, να διαμορφώσει καλλιεργημένο κοινό και να δημιουργήσει μουσικό έργο αντάξιο της εποχής του. Με τρομερές θυσίες τα κατάφερε. «Το όνειρο που σαράντα πέντε χρόνια τον βαυκάλιζε ανελλιπώς» έλαβε σάρκα και οστά. Εκείνο που ατυχώς δεν έγινε ήταν η γνωριμία των επόμενων γενεών με το έργο του. Ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο του νεοελληνικού πολιτισμού, η ελληνική όπερα, πολύτιμο μέρος της οποίας αποτελούν τα μελοδράματα του Λαυράγκα, αγνοήθηκε και περιφρονήθηκε. Έτσι, για έργα που μετρούν πάνω από έναν αιώνα ζωής, δεν αποκτήσαμε ουσιαστική γνώση ούτε παραδόσεις ερμηνείας και πρόσληψης. Αν δεν γνωρίζουμε τα έργα του παρελθόντος εις βάθος – όπου βαθιά γνώση σημαίνει και αξιολόγηση – πώς μπορούμε να μιλήσουμε για νεοελληνική μουσική ιστορία; Το κενό αυτό στη συλλογική πολιτιστική μας μνήμη παραμένει ένα από τα σοβαρότερα ζητήματα της νεοελληνικής μουσικής ιστορίας.

Επιμέλεια κειμένων: **Μάϊρα Μηλολιδάκη**

*Το πρωτογενές μουσικό υλικό φυλάσσεται στο Κέντρο Ερευνών και Τεκμηρίωσης του Ωδείου Αθηνών.

**Η όπερα ηχογραφήθηκε από τη Φιλαρμόνια Ορχήστρα Αθηνών για την εταιρία Melism Records. Αποτελεί την πρώτη κυκλοφορία ελληνικής όπερας μεγάλων διαστάσεων εξολοκλήρου ηχογραφημένη από ελληνική ορχήστρα και τραγουδιστές. Πρόκειται για μία μοναδική δισκογραφική εργασία αφιερωμένη σε ένα από τα σημαντικότερα έργα της ελληνικής μελοδραματικής κληρονομιάς.

ΣΥΜΦΩΝΙΚΗ ΟΡΧΗΣΤΡΑ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΕΞΑΡΧΟΥΣΑ

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΕΥΘΥΜΙΑ

Α' ΒΙΟΛΙΑ

ΤΣΑΝΗ ΣΤΕΛΛΑ

ΜΑΛΟ ΜΠΡΟΥΝΙΑΝΤΑ

ΚΩΤΤΑ ΖΩΗ

ΚΙΚΛΗΣ ΛΑΜΠΡΟΣ

ΑΓΚΟΛΙ ΜΠΛΕΡΤΑ

ΠΑΠΑΔΑΝΙΗΛ ΜΕΝΕΛΑΟΣ

ΤΖΑΧΟ ΧΑΡΕΤΙΝΑ

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΓΑΛΑΚΟΣ ΠΕΤΡΟΣ

ΜΑΝΩΛΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΤΡΑΥΛΟΣ ΣΠΥΡΟΣ-ΡΙΧΑΡΔΟΣ

Β' ΒΙΟΛΙΑ

ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΚΟΥΛΟΥΡΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

ΝΙΚΟΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΠΑΠΠΑΣ ΓΚΕΝΤΙ

ΘΑΝΑ ΑΝΝΑ

ΓΚΑΝΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

ΒΑΣΙΛΑΝΤΩΝΑΚΗ ΔΩΡΑΝΘΗ

ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ ΠΟΛΥΤΙΜΗ

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ

ΒΙΟΛΕΣ

ΊΝΔΡΙΤ ΧΑΦΙΖΙ

ΤΖΑΧΟ ΑΛΚΕΤΑ

ΔΑΜΟ ΜΟΝΙΚΑ

ΧΩΤΟΣ ΝΙΚΟΣ

ΖΑΧΑΡΙΝΟΒΑ ΜΠΙΛΙΑΝΑ

ΓΟΥΖΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΜΟΥΤΣΑΪ ΑΡΙΟΝΑ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΒΙΟΛΟΝΤΣΕΛΑ

ΘΕΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΡΜΠΕΝ

ΔΗΜΑΚΗ ΙΡΙΝΑ

ΕΠΤΡΟΠΑΚΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΧΕΙΜΑΡΙΟΣ ΣΠΥΡΟΣ

ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ

ΚΟΝΤΡΑ-ΜΠΑΣΣΑ

ΕΡΖΕΝΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ

ΧΑΤΖΑΡΙ ΣΟΥΕΛΑ

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑΝΝΑ

ΚΑΛΚΑΝΗΣ ΜΙΧΑΗΛ

ΦΛΑΟΥΤΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ ΜΙΚΑΕΛΑ

ΤΣΑΚΙΡΗ ΚΛΕΙΩ

ΑΝΑ CHIFU-TARPAGKOS (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΟΜΠΟΕ

ΓΙΟΒΑΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΓΚΟΓΚΑ ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΑΡΙΑ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΚΛΑΡΙΝΕΤΟ

ΧΑΛΚΙΑΣ ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ

ΜΑΝΑΤΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ

ΓΑΤΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΦΑΓΚΟΤΟ

ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ ΤΡΟΥΛΟΣ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΜΑΓΙΑΤΗΣ ΣΕΡΓΙΟΣ

ΚΟΡΝΟ

ΜΑΡΚΟΥ ΑΛΕΞΗΣ

ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΜΠΟΥΧΑΓΙΑΡ ΑΚΗΣ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΜΟΥΡΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

ΤΡΟΜΠΕΤΑ

ΜΩΡΑΪΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ

ΒΕΡΝΙΚΟΣ ΞΕΝΟΦΩΝ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΤΡΟΜΠΟΝΙΑ

ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

ΜΑΡΚΟΥ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΡΟΥΒΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΤΡΟΥΜΠΑ

ΚΑΜΒΥΣΙΔΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΤΥΜΠΑΝΑ

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ (ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ)

ΚΡΟΥΣΤΑ

ΠΕΤΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΤΟΡΟΥΝΙΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

ΜΠΑΓΙΩΚΟΥ ΣΥΝΘΙΑ

ΣΑΡΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΑΡΠΑ

ΚΙΟΣΟΓΛΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ